

А.Қ. Қалиева^{1*}, Б.Б. Амралинова²¹*М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Алматы, Қазақстан*²*«Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті»**коммерциялық емес акционерлік қоғамы, Алматы, Қазақстан**e-mail: ¹almira0906k@gmail.com, ²b.amralinova@satbayev.university**ORCID: ¹0000-0003-2645-0918, ²0000-0003-0716-5265***Қ.И. Сәтбаев еңбектеріндегі фольклорлық мұра мен академиялық әдебиеттану мәселелері**

Аңдатпа. Мақалада Қ.И. Сәтбаевтың әдеби мұра мен академиялық әдебиеттануға қатысты еңбектері кешенді түрде қарастырылып, олардың отандық әдебиеттану ғылымының қалыптасу тарихындағы орны ғылыми тұрғыдан бағаланады. Зерттеудің негізгі дереккөзін 2024 жылы жарық көрген Қ.И. Сәтбаев шығармаларының бес томдық академиялық толық жинағы құрайды. Материалдар мазмұндық-қызметтік сипатына қарай көркем және фольклорлық мәтінді бағалау, әдеби мұраны жинау мен ғылыми жариялау, әдебиеттануды институционалдық тұрғыдан ұйымдастыру бағыттарында сараланды. Зерттеуде тарихи-функционалдық, мәтіндік-талдамалық, салыстырмалы және жүйелеу әдістері қолданылды. «Ер Едіге» жырына жазылған 1927 және 1951 жылдардағы қазақша және орысша алғысөздер текстологиялық тұрғыдан салыстырылып, авторлық ғылыми ұстанымның сабақтастығы мен кейінгі редакциядағы терминологиялық, стильдік және деректік нақтыланулар айқындалды. М. Әуезовтің «Абай» романына қатысты пікірлер, Мұрын жырау мұрасын хатқа түсіру жөніндегі бастама, Абай, Жамбыл, Шоқан, Ыбырай шығармаларының ғылыми басылымдары, «Қазақ эпосы», «Қазақ ертегілері» сияқты академиялық жобалар әдеби мұраны жүйелі игерудің нақты көріністері ретінде зерделенді. Сонымен қатар ҚазКСР Ғылым академиясының даму жоспарлары мен қорытынды есептері негізінде әдебиет тарихы, фольклор, ғылыми басылым және филологиялық мекемелердің мамандануы мәселелері талданды. Зерттеу нәтижесінде Қ.И. Сәтбаевтың әдебиеттану саласындағы тарихи орны оның әдеби мұраны зерттеу мен жариялауға, ғылыми бағыттарды жоспарлауға және академиялық құрылымдардың орнығуына жағдай жасаған ғылым ұйымдастырушысы ретіндегі қызметімен нақтыланды.

Алғыс. Зерттеу BR24992920 «Академик Қ.И. Сәтбаевтың ғылыми-мәдени мұрасын зерттеу – Қазақстандағы ғылыми мектептерді дамытудың жолы» бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасы аясында орындалды.

Кілт сөздер: Қ.И. Сәтбаев, әдебиеттану, фольклортану, әуезовтану, академиялық зерттеу.

А.К. Калиева^{1*}, Б.Б. Амралинова²¹*M.O. Auezov Institute of Literature and Art, Almaty, Kazakhstan*²*Non-Profit Joint-Stock Company "K.I. Satbayev Kazakh National Research Technical University", Almaty, Kazakhstan**e-mail: ¹almira0906k@gmail.com, ²b.amralinova@satbayev.university**ORCID: ¹0000-0003-2645-0918, ²0000-0003-0716-5265***Folklore heritage and issues of academic literary studies in the works of K.I. Satbayev**

Abstract. The article provides a comprehensive examination of K.I. Satbayev's works related to literary heritage and academic literary studies and assesses their significance in the history of the development of literary

*** Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

А.Қ. Қалиева, Б.Б. Амралинова. Қ.И. Сәтбаев еңбектеріндегі фольклорлық мұра мен академиялық әдебиеттану мәселелері // "Керуен". - 2026. №3, (92-том). - Б. 158-177. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2026.3-10>.

scholarship in Kazakhstan. The principal source base of the study is the five-volume «Complete Academic Collection of K.I. Satbayev's Works», published in 2024. The materials were systematized according to their thematic and functional characteristics and analyzed in terms of the evaluation of literary and folkloric texts, the collection and scholarly publication of literary heritage, and the institutional organization of literary studies. The research employs historical-functional, textual-analytical, comparative, and systematization methods. A textual comparison of the Kazakh- and Russian-language prefaces to the epic tale «Er Edige», prepared in 1927 and 1951, respectively, reveals continuity in the author's scholarly position as well as terminological, stylistic, and factual refinements introduced in the later version. Satbayev's assessments of M. Auezov's novel «Abai», the initiative to record the oral legacy of Muryn Zhyrau, scholarly editions of the works of Abai, Zhambyl, Chokan Valikhanov, and Ybyrai Altynsarin, and such academic projects as «Kazakh Epic» and «Kazakh Fairy Tales» are considered as concrete manifestations of a systematic approach to the study and preservation of literary heritage. Drawing on development plans and annual reports of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR, the article also examines the study of literary history and folklore, the preparation of scholarly editions, and the specialization of philological institutions. The findings clarify K.I. Satbayev's historical role in the development of literary studies primarily through his work as an organizer of science who facilitated the research and publication of literary heritage, the planning of scholarly priorities, and the institutional consolidation of academic research structures.

Acknowledgement. This research was carried out within the framework of the program-targeted funding project BR24992920, "Research on the Scientific and Cultural Heritage of Academician K.I. Satbayev as a Pathway to the Development of Scientific Schools in Kazakhstan."

Keywords: K.I. Satbayev, literary studies, folklore studies, Auezov studies, academic research.

А.К. Калиева^{1*}, Б.Б. Амралинова²

¹*Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Алматы, Казахстан*

²*Некоммерческое акционерное общество «Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева», Алматы, Казахстан*

e-mail: ¹almira0906k@gmail.com, ²b.amralinova@satbayev.university

ORCID: ¹0000-0003-2645-0918, ²0000-0003-0716-5265

Фольклорное наследие и проблемы академического литературоведения в трудах К.И. Сатпаева

Аннотация. В статье комплексно рассмотрены труды К.И. Сатпаева, связанные с литературным наследием и академическим литературоведением, и дана научная оценка их месту в истории становления отечественного литературоведения. Основным источником исследования послужило пятитомное Полное академическое собрание трудов К.И. Сатпаева, изданное в 2024 году. Материалы систематизированы по содержательно-функциональному принципу и проанализированы в аспектах оценки художественных и фольклорных текстов, собирания и научной публикации литературного наследия, а также институциональной организации литературоведческих исследований. В работе применены историко-функциональный, текстуально-аналитический, сравнительный методы и метод систематизации. Проведено текстологическое сопоставление казахского и русского предисловий к сказанию «Ер Едиге», подготовленных в 1927 и 1951 годах; выявлены преемственность авторской научной позиции, а также терминологические, стилистические и фактографические уточнения в поздней редакции. Высказывания о романе М. Ауэзова «Абай», инициатива по записи наследия Мурын-жырау, научные издания произведений Абая, Жамбыла, Чокана Валиханова и Ибрая Алтынсарина, академические проекты «Казахский эпос» и «Казахские сказки» рассмотрены как конкретные проявления системного освоения литературного наследия. На основе планов развития и итоговых отчетов Академии наук Казахской ССР проанализированы вопросы изучения истории литературы и фольклора, подготовки научных изданий и специализации филологических учреждений. В результате исследования историческое место К.И. Сатпаева в развитии литературоведения уточняется через его

деятельность как организатора науки, содействовавшего исследованию и публикации литературного наследия, планированию научных направлений и становлению академических структур.

Благодарность. Исследование выполнено в рамках программно-целевого финансирования BR24992920 «Исследование научно-культурного наследия академика К.И. Сатпаева – путь к развитию научных школ Казахстана».

Ключевые слова: К.И. Сатпаев, литературоведение, фольклористика, ауэзоведение, академическое исследование.

1. Кіріспе

Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың шығармашылық мұрасы ұзақ уақыт бойы геология, металлогения және Қазақстандағы академиялық ғылымды ұйымдастыру тарихын зерттеу контекстінде ғана қарастырылып келді. Алайда ғалымның әр жылдары жарық көрген таңдамалы, көптомдық, академиялық жинақтарының мазмұны бұл еңбектердің жекелеген гуманитарлық бағыттарына тереңірек үңіле отырып, әлдеқайда кең масштабта кешенді зерделеу қажеттігін айқындайды. М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты дайындаған Қ.И. Сәтбаев еңбектерінің академиялық толық жинағы негізінде оның әдебиетке қатысты ой-тұжырымдарын жүйелеу, талдау, олардың тәрихи-дәуірлік мән-маңызын бағамдау ұмтылысы сәтбаевтану саласын гуманитарлық мәндегі тың деректермен және жаңашыл қорытындылармен толықтыра алады. Бес томдық жинақтың құрамындағы очерк, мақала, баяндама, ғылыми-ұйымдастырушылық құжат, әдеби-сын сипатындағы пікір секілді мәдениет мәселелеріне арналған сан салалы еңбектер Қаныш Сәтбаевтың ұлттық ғылымның тұтас құрылымын қалыптастырушы, ұйымдастырушы ретіндегі тарихи тұлғасын таныта түседі. Әсіресе қазақ әдебиеті шеңберінде әдеби мұра, тұлғатану, әдебиет тарихы мәселелерінің Қаныш Имантайұлы мәтіндерінде жүйелі түрде назарға ілігуі отандық әдебиеттанудың институционалдық қалыптасу тарихына байланысты бірқатар деректерді өзара сабақтастықта пайымдауға жетелейді.

Ғалымның бірқатар еңбектерінде әдеби-фольклорлық мәтіндер тікелей талдау нысанына айналып, шығарманың поэтикасы, тарихи-мәдени мазмұны, тілдік сипаты және әдеби тұлғаның ұлттық әдебиеттегі орны сараланады (Мысалы, «Ер Едіге» жырына алғысөз, «Абай жолы» роман-эпопеясы туралы пікірлері). Әдеби мұраны жинау, жүйелеу, текстологиялық салыстыру, ғылыми түсініктеме беру және академиялық басылым түрінде айналымға енгізу мәселелерін қамтитын баяндама, есеп, мақала, қызметтік хат түріндегі материалдар да (Мұрын жырау мұрасын стенографиялық жолмен жазып алу туралы құжат, Абай, Жамбыл, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин шығармаларының басылымдары, «Қазақ эпосы», «Қазақ ертегілері» жинақтары жөніндегі пікірлер) кешенді талданып, отандық әдебиеттану ғылымының қалыптасып дамуы тұрғысында жаңаша бағалануы тиіс. Ғылымды ұйымдастыруға арналған мақалалар мен баяндамаларда әдебиет мәселелерін жоспарлы зерттеу, әдеби мұраны жүйелі игеру, мекемелердің міндеттерін айқындау мәселелері тұрақты түрде көтерілгені байқалады («Наука в Казахстане за 30 лет советской власти»; «Творческие планы ученых Казахстана»; «Некоторые итоги работы АН КазССР за пять лет»; Академияның даму бағдарламаларына қатысты құжаттар және т.б.).

Мақалада зерттеудің нысаны Қ.И. Сәтбаев еңбектерінің бес томдық академиялық толық жинағындағы қазақ әдебиеті мен әдебиеттануға қатысты мәтіндер болса, зерттеудің пәні ретінде осы еңбектерде көрініс тапқан әдеби мұраны игерудің ғылыми қағидаттары, көркем мәтінді бағалау өлшемдері және отандық әдебиеттанудың дербес ғылым саласы ретінде қалыптасуы туралы деректер мен тұжырымдар зерделенеді.

Қ.И. Сәтбаев еңбектеріндегі академиялық әдебиеттану мәселелерін жүйелеп, олардың ішкі сабақтастығын анықтау және тарихи мәні мен ролін бағалау мақсатында қолға алынған мақаланың басты ғылыми гипотезасы төмендегідей негізделеді: Қ.И. Сәтбаевтың әдебиетке қатысты пікірлері фольклорлық-әдеби мұраны жинастырудан бастап академиялық зерттеу мен басып шығаруға дейінгі өзара сабақтас күрделі шығармашылық, ғылыми-ұйымдастырушылық процестерді қамтиды. Сондықтан бұл мұраны Қазақстан әдебиеттануының қалыптасу тарихын толықтыратын деректік және концептуалдық материал ретінде қарастыруға болады.

Отандық әдебиеттану ғылымының тарихына қатысты бүгінгі таңға дейін жарық көрген академиялық еңбектерде Қаныш Сәтбаевтың осы салаға қосқан үлесі жеткілікті дәрежеде тұжырымдалмағаны байқалады. Осы ретті ұсынылып отырған мақаланың бұған дейінгі зерттеулерден жаңашылдығын бірнеше қырынан негіздеуге болады. Біріншіден, ғалымның фольклор мен әдебиет мәселелеріне қатысты мұрасын бір арнаға тоғыстырып, жүйелі зерделеу ұмтылысымен түсіндіруге болады. Екіншіден, «Ер Едіге» жырының қазақ және орыс тілдеріндегі «Сөз басы» мәтіндерін тарихи, диахронды тұрғыда салыстыра талдау арқылы бірқатар мәтіндік, деректік, стильдік өзгешеліктері анықталды. Үшіншіден, нақты материалдар шоғыры негізінде М.Әуезов мұрасын жүйелі зерттеу ісіне қозғау салып, әуезовтану бағытының қалыптасуына жол салғандығы дәйектелді.

2. Материалдар мен әдістер

2.1 Зерттеу материалдары

Зерттеудің негізгі дереккөзін 2024 жылы М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты жарыққа шығарған Қ.И. Сәтбаев шығармаларының бес томдық академиялық толық жинағы құрайды. Басылым – ғалымның 1923-1963 жылдар аралығындағы зерттеу еңбектері, әр кезеңдегі мақалалары, баяндамалары, ұйымдастырушылық құжаттары, публицистикалық материалдары мен мәдениет мәселелеріне арналған мәтіндерінің мейлінше толық жинағы. Талдау нысаны ретінде Қ. Сәтбаевтың әдеби-фольклорлық мәтін интерпретациясына арналған, сондай-ақ әдебиеттанудың ғылыми және институционалдық қалыптасуына қатысты құнды мәліметтері бар еңбектері іріктеліп алынды.

Қаныш Сәтбаев мұрасындағы мәліметтерді ғылыми-объективті тұрғыда пайымдау үшін қосымша дереккөздер ретінде салааралық мазмұндағы бірқатар еңбек зерделенді. Мысалы, К.С. Матыжанов, С.В. Ананьева, Т.А. Уалиев, А.К. Кушкумбаев сынды мамандардың еңбектерінде Қ.И. Сәтбаев мұрасындағы фольклор, әдебиет және жалпы мәдени мұра мәселелерінің пайымдалу сипаты қарастырылды. Зерттеулердің келесі тобы Қ.И. Сәтбаевтың ғылымды ұйымдастырушы ретіндегі қызметін, гуманитарлық зерттеулермен айналысатын мекемелердің қалыптасуына ықпалын сипаттайды. Осы қатарда А.К. Куванышев,

И.И. Маляр, Д.Ә. Марғұлан, А.Т. Қапаева, З. Торғауытова сынды авторлардың материалдарына шолу жасалды.

Н.В. Ниретина академик Қ.И. Сәтбаев мұрасының еліміздің рухани және индустриалды жолда даму тарихын зерделеу барысында айрықша құнды дереккөз екендігін өз мақаласында жан-жақты таратып айтады (Ниретина, 2024).

С. Негимов, С. Курманова мен А. Кулгазинов және басқа авторлар Қаныш Сәтбаевтың ғалымдық, ұстаздық келбетін тың деректермен сипаттай отырып, оның тұтас тұлғасы туралы толымды көзқарас қалыптастыруға жеке-дара үлес қосады. Сонымен бірге Қазақстандағы әдебиеттану ғылымы мен академиялық мекемелер тарихына қатысты бірқатар маңызды басылымдар қарастырылып, Қ.И. Сәтбаевтың ғылыми жүйені қалыптастырушы, ұйымдастырушы, көшбасшы ретіндегі қайраткерлік еңбегі зерделенді. Осы қатарда «Қазақ КСР Ғылым академиясы» (1978), «Қазақ әдебиеттану ғылымының тарихы» екітомдығы (2008), «М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. 50 жыл» (2011), Ж.Смағұловтың «XX ғасырдағы қазақ әдебиеттану ғылымы» монографиясы (2017) сынды еңбектер бар.

2.2 Зерттеу әдістері

Мақалада тарихи-функционалдық, мәтіндік-талдамалық, салыстырмалы және жүйелеу әдістері қолданылды. Тарихи-функционалдық әдіс Қ.И. Сәтбаевтың әдебиетке қатысты пікірлерін олардың айтылған кезеңімен, сол уақыттағы ғылыми мекемелердің жағдайымен және қазақ әдебиеттануының даму сатысымен сабақтастыра қарастыруға бағытталады. Бұл тәсіл арқылы ғалымның әр жылдардағы пайымдарының қызметтік сипаты, олардың академиялық ғылымның нақты міндеттерімен байланысы айқындалды.

Мәтіндік-талдамалық әдіс көркем шығарма, фольклорлық мұра және әдеби тұлға туралы Сәтбаевтың тікелей пікірлерін саралау барысында қолданыс тапты. Мұнда авторлық бағалау өлшемдеріне, қолданылған әдеби, ғылыми ұғымдарға, көркем мәтіннің тарихи, тілдік және мәдени мазмұнын пайымдау ерекшеліктеріне назар аударылды. Осы тұрғыдан қарағанда, М.Әуезов шығармашылығына арналған мақалалар, «Ер Едіге» жырына жазылған алғысөз ерекше маңызға ие. Себебі мұндай авторлық мәтіндерде фольклорлық және әдеби туындыны саралаудағы пәнаралық таным ерекшеліктері бар.

Салыстырмалы талдау әр кезеңдегі еңбектерде қайталанып отыратын әдебиеттанулық мәселелердің мазмұндық өзгерісін анықтау үшін қолданылды. Мысалы, «Ер Едіге» жырына жазылған алғысөздің қазақша және орысша нұсқаларында текстологиялық айырмашылықтар бар. Лексикалық, стилистикалық өзгешеліктерді саралау арқылы мәтінді авторлық редакциялаудың себептерін анықтауға талпыныс жасалады.

Жүйелеу әдісі зерттеу корпусындағы материалдарды мазмұндық және маңызына қарай үш арнаға топтауға негіз болды. Олар: көркем және фольклорлық мәтінді талдау, әдеби мұраны ғылыми игеру мен жариялау, әдебиеттанудың институционалдық қалыптасуына қатысты іс-қадамдарды үйлестіру.

3. Талқылау

Қ.И. Сәтбаевтың әдебиетке қатысты жазбалары әр жылдары түрлі жағдайда жазылған. Олар жанрлық сипаты бойынша да әркелкі. Тұтастай зерделегенде, мұндай

мәтіндерден фольклорлық немесе әдеби шығарманы бағалаудың ғалым стиліне тән бірқатар тұрақты өлшем-критерийлері аңғарылады. Олар – мәтінді тудырған тарихи орта, тілдік өрнек және шығарманың танымдық әлеуеті.

Ғалымның публицистикалық мәтіндері жайлы С. Ананьева: «Стиль Каныша Имантаевича в его исследованиях по литературе и искусству логичен, изыщен, образен» (Ананьева, 2019: 129), – десе, профессор С. Негимов: «Оның суреткерлік, шеберлік қабілеті «Обаған» дейтін новелласында («Қазақ тілі» газеті, 1923 жыл, 13 желтоқсан) жарқын түрде көрініс тапқан» (Негимов, 2024), – деп нақтылай түседі. Қаныш Имантайұлының әдебиетке қатысты материалдарының жиынтығын біртұтас тақырыптық өрісте қарастырғанда, олардың мақала, алғысөз, рецензиялық пікір, баяндама, мерейтойлық құттықтау, қазанама, академиялық есеп пен бағдарламалық құжат сияқты әртүрлі жанрда, әр басқа аудиторияға арналып жазылғанын аңғаруға болады. Сондықтан мақалада оның ғылыми-публицистикалық мұрасындағы әдеби-көркем үдеріске қатысты ой-толғамдарды кәсіби әдебиеттанушылық бағдардағы тұжырымдар ретінде қарау көзделмейді. Халық мұрасына деген өзінің сөзсіз қызығушылығының, туып-өскен ортаның, қоғамды ізгілендіру жолындағы үзеңгілес, мұраттас замандастарының және, әлбетте, ғылымды ұйымдастырушы ретіндегі қызмет бабының әсер-ықпалымен Қаныш Сәтбаев өз шығармашылығында мәдениет, өнер мен әдебиет тақырыптарына ұдайы назар салумен болды. Осыған орай кең өрісті шығармашылық мұрада фольклордан бастап XX ғасырдың ортасындағы кәсіби жазба әдебиетіне дейінгі ұлттық көркем сөздің даму үрдістерін тануға мүмкіндік беретін тұжырымдар қайыра талқыланып, дамытылып отырады. Автор тілдік-көркемдік деңгей, тарихи шындықтың игерілу жолдары, халықтың рухани тәжірибесін жинақтау сынды мәселелерге ерекше көңіл аударады. Осы себепті Қ. Сәтбаевтың әдебиет жөніндегі пікірлерін ғылыми, сыншыл, ұйымдастырушылық және қоғамдық сөздің әр формасында көрінген, өзара сабақтас тұжырымдар жүйесі ретінде бағалаған орынды.

Қ. Сәтбаевтың «Ер Едіге» жырының мәтінін зерттеу, реконструкциялау, жариялау бойынша атқарған текстологиялық жұмыстары туралы 2025 жылы жарық көрген «Вопросы фольклора и культурной памяти в наследии К.И. Сатпаева: от эпоса «Ер Едыге» до сакральной географии Улытау» атты мақалада кеңінен айтылған болатын (Калиева, Матыжанов, Нухулы, 2025). Жырға жазылған алғысөздің қазақ және орыс тілдеріндегі редакциялары текстология шеңберінде тарихи жағдай мен авторлық көзқарастың ғылыми эволюциясы тұрғысынан арнайы саралауды қажет етеді. Қ. Сәтбаевтың нақты «Ер Едіге» жырына қызығушылығының түпкі себебін де осы эпостың тарихи баянының деректілік сипатымен байланысты деп түсіндік. Т.А. Уалиев пен А.К. Кушкумбаевтың «К вопросу об изучении казахских вариантов преданий об Идее» атты мақаласында Едіге туралы жырлардың нұсқаларын жүйелеу, тарихи, текстологиялық саралау контекстінде Қ. Сәтбаев атқарған жұмыс елеулі кадам ретінде назарға ілігеді (Уалиев, Кушкумбаев, 2024). Зерттеушілер Қаныш Имантайұлы қарастырған нұсқаны дербес «Уәлиханов-Сәтбаев нұсқасы» ретінде көрсетеді. Мұндай жіктеу Қ. Сәтбаевтың жыр мәтінін салыстыру, тілдік және композициялық тұрғыдан жүйелеу, комментарий жазу арқылы аталған эпикалық мұраны зерттеу айналымына енгізуде елеулі еңбек еткенін айқындайды.

Қ.И. Сәтбаевтың «Ер Едіге» жырына байланысты 1927 және 1951 жылдары жазылған екі мәтінін тілдік балама ретінде ғана қарастыру жеткіліксіз деп ойлаймыз. Қазақша «Сөз басы» жырдың 1927 жылғы басылымымен тікелей байланысты болса (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 221-260), орысша нұсқаны Қаныш Сәтбаев 1951 жылы өзі дайындаған. Бестомдық академиялық басылымның ғылыми түсініктемесінде томды құрастырушылар бұл мәтінді авторға ұлтшылдық сипаттағы айыптар тағылған тарихи жағдай контекстінде қарастырады. Осы тұста орысша нұсқасы ең алғаш 1995 жылы Ғ.О. Батырбеков шығарған «Ер Едіге» кітабында жарық көргендігі жайлы дерек те келтіріледі (Сатбаев, 2024: Т. 2: 641-642). Қ. Сәтбаевтың 1950-жылдардың басында саяси қудалауға ұшырағандығы, осы кезеңде оның басшылығымен гуманитарлық ғылым салаларының қалыптасып даму тарихы жөнінде А. Торғаутованың мақаласында кең шолу жасалады (Торғаутова, 2024).

Алғысөз тәржімесін түпнұсқамен салыстыру нәтижесі автордың ғылыми тілі мен стилінің уақыт өте келе өзгергендігін, кейбір деректердің қайта бағаланғандығын, жаңа қоғамдық жағдайға байланысты бастапқы тұжырымдардың қайта пайымдалғанын байқатады.

1927 жылғы қазақ тіліндегі мәтіннің басты ерекшелігі – ғылыми пайым мен ұлттық сөз мәдениетінің публицистикалық арнада табиғи қабысуы. Қ. Сәтбаев фольклорлық нұсқалардың тілі мен құрылымын, көркемдік сапасын саралау барысында сол дәуірдегі қазақ зиялыларының мәнеріне тән еркін әрі бейнелі сөйлеу үлгісін пайдаланады. Ш.Ш. Уәлиханов, П.М. Мелиоранский жариялаған мәтінге қатысты сыни пікірде автор тіл табиғатын бейнелі салыстырулар арқылы сипаттайды. Осы орайда жас Қ. Сәтбаевтың: «Бірақ Мелиоранскийдің бастырған «Едігесінің» аты қазақша болса да, заты ноғайшаға жуықтаңқыраған түрі бар. Мұның үстіне әңгіме ішінде келетін түрлі толғаулардың да аяқ алысы тасырқаған малдың тұяғынша, сандыраққа айналыңқырағаны көрінеді» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 221), – деген мәтінтанушылық зердесінен көркем-бейнелі авторлық тіл айқын көрініс береді. Қ. Сәтбаев жырдағы тілдік өзгерістерге байланысты мәселенің түпкі себебін қолжазбаны көшіруші Ахметтің стилімен әрі сол дәуірдегі «кітапша жазу», «ноғайша сөйлеу» қисынымен байланыстырады. 1951 жылғы нұсқада сол мәселе филологиялық тілмен қайта баяндалады: «В опубликованный проф. Мелиоранским вариант вкралось, однако, немало чуждых «татарско-книжных» слов и оборотов речи, а в стихотворных разделах сказания имелись явные нарушения в стиле и стройности композиции». Автор бұл жолы қолжазбаны көшірушіні «татарский мулла Ахмет» деп нақтылап, тілдік ауытқудың элеуметтік ортасын да көрсетіп өтеді (Сатпаев, 2024: Т. 2: 499). Осылайша, бастапқы текстологиялық қорытынды түбегейлі өзгермегенімен, ойды дәйектеу, деректі нақтылау, ғылым тілімен сөйлеу ұстанымдарының орысша нұсқаға өзгеше сипат дарытқандығы аңғарылады.

Фольклордың ғылым үшін құндылығы жөніндегі үш тармақ екі тілдегі мәтінде де концептуалдық мәннен алшақтамаған. Қаныш Сәтбаев: «Ел аузындағы ескі сөздер ғылымға үш негізден маңызды деп білеміз», – деп, ауыз әдебиетінің тілдік, әдеби және тарихи қызметін жіктейді. Бірінші тармақта ұмытылып бара жатқан көне сөздер «тіл сақтау», «тіл байыту» үшін құнды деп танылады. Екінші тармақта: «Ескі сөздердің

ішінде келетін толғаулар көбінесе шебер, кестелі түрмен жасалады. Бейнешілдік, кеңдік, суретшілдік жақтарынан алғанда, қазақ ескі толғауларының кейбіреулері әлі күнгеше жаңа ақындардың көбіне үлгі болуға жарамды» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 221), – деген әдеби-эстетикалық баға беріледі. Үшінші тармақта ауыз әдебиетінде халықтың өткен тұрмысы, салт-санасы мен әдеттері сақталатыны сөз болып, оның тарихи деректік қызметі белгіленеді. Орысша алғысөзде осы үш бағыт толығымен сақталып, тек терминологиялық деңгейде беки түскен.

Осы ойдың ары қарай әдеби даму жөніндегі гуманитарлық пайымдарға табиғи ұласқанын көруге болады. 1927 жылғы қазақша мәтінде Қ. Сәтбаев: «Осы күндерде «Әдебиет қай жолмен баруына керек?» – деп қойылып жүрген сұрауда ел аузындағы ескі сөздер қағаз бетіне түсіп, қазақ әдебиетінің тарихи-табиғи бағыттары әбден айқындалмай, көмескі тұрған кезінде дұрыс шешілуі қисынсыз деп айтуға болады» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 221), – деп жазады. Қ. Сәтбаев осы мәселеде мәдени мұраны жинау ісін жаңа әдебиеттің тарихи негізін танудың маңызды алғышарты ретінде қарастырады.

Әр жылдардағы ғылыми баяндамаларында осы мәселеге қайыра соғып, халық ауыз әдебиетін сақтаудың тарихи мәнін жүйелі түрде зерделейді. Мәселен, «Көркейген хазақ халқының ғылымы мен мәдениеті» мақаласында ол «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» жырын әлемдік лиро-эпостың жауһарларымен қатар тұра алатын мұра ретінде бағамдап, қазақ халқының эпикалық жадын айрықша мәдени феномен деңгейінде қабылдайды. Сөз дәйегі ретінде Қ.И. Сәтбаев ҰОС жылдарындағы фольклорлық экспедициялардың жемісті нәтижелерін мақтанышпен атап өтеді (1800-ден астам баспа табақты құрайтын материал).

Қаныш Имантайұлының ауыз әдебиетін жинауға қатысты пайымдары көп жағдайда халық мұрасын жинау мен сақтауға деген айрықша ғылыми жауапкершілік тұрғысынан өрбиді. Оның ойынша, фольклорлық үлгілерді дер кезінде хатқа түсіріп, айналымға енгізу – ұлттық рухани қорды сақтаудың жалғыз жолы. Сондықтан өлкетану ұйымдарына ауыз әдебиетін жүйелі түрде жинауды міндеттеу қажеттігін ескертеді (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 221-222).

Қ. Сәтбаев Ш. Уәлиханов жазып қалдырған мәтінді қайта дайындаудағы түпкі мақсатын былайша жеткізеді: «Шоқан бастап жиған осы Едіге батырдың әңгімесінде тарих, тіл, әдебиет жақтарынан қарағанда қазақ ескі сөздерінің ішінде маңызды орын алуға лайық деп білетіндігім үшін оның жыр уәзіндері мен толғауларын түзеп, жазу түрін қазақшаландыруды дұрыс деп таптым» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 222).

Ә. Диваев жариялаған нұсқаға қатысты сыни пікір 1951 жылғы мәтіннің дербес редакциялық сипатын ашады. Қазақша алғысөзде автор: «Мұның үстіне Әбубәкір ақсақал Дивайұлының жинап бастырған «Едіге мырза батырының» жалпы сорабы, әсіресе аяқ жағы араб ертегілеріне тым ұқсап кеткендігі де жаңағы ойдың орынды екендігіне демесін болып отыр» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 222), – дейді. Орыс тіліндегі нұсқада бұл көзқарастың мағыналық ауқымы едәуір кеңейіп, Ә. Диваев мәтіні халықтық нұсқадан қатты ауытқыған және араб ертегілеріне еліктеу белгілерін сақтаған вариант ретінде бағаланады. Қ. Сәтбаев сюжет желісін егжей-тегжейлі баяндап, соңында: «Нетрудно видеть, что все это подражание арабским сказкам из

«Тысячи и одной ночи» и ничего общего не имеет с казахским народным фольклором» (Сатпаев, 2024: Т. 2: 500), – деген қорытындыға келеді.

Жыр тілінің тарихи сипатын бағалау екі нұсқада өзара ұқсас болғанымен, орысша мәтінде тілтанымдық тұжырымдар терендей түскен. 1927 жылғы нұсқада Қ. Сәтбаев мәтінді «қазақтың нағыз ескі, жалпақ тілімен жазылған» дей келе, «жыға», «кіреуке», «бартал» сияқты сөздерді мысалға келтіреді. Осы орайда ол Шоқанның жырда бөтен жұрттан алынған кірме сөз жоқ деген бағасымен келісіп, кездесетін кірме элементтердің «пішіндерін бұзып қазақшаланып кеткенін» айтады. Енді осы көзқарастың кейінгі қайта пайымдалған варианты төмендегідей: «...имеющиеся в сказании чужеземные слова в действительности глубоко ассимилированы и освоены законами внутреннего строя казахского языка» (Сатпаев, 2024: Т. 2: 500). Зерттеушінің әуелгі нұсқадағы публицистикалық стилі авторлық тәржімеде мейлінше академиялық сипат алғанын көруге болады.

Жырдың пайда болу мерзіміне байланысты екі нұсқада нақты деректанымдық айырмашылық бар. 1927 жылғы мәтінде «Тарих жағынан алғанда Едіге батырдың әңгімесі XIV ғасырдың ішінде басталуына керек» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 222) деген болжам жасалса, кейін автор жыр тарихын XV ғасырмен байланыстырады. Жалпы Қ. Сәтбаевтың «Ер Едіге» жырына қатысты пайымдары тарихи тұлға мен эпикалық бейненің арақатынасын терең түсінгенін көрсетеді. Ғалым жырдағы оқиғалардың нақты тарихи деректерден алшақтауын табиғи көркемдік құбылыс деп қабылдап, эпикалық нұсқалардың әр халықтың тарихи тәжірибесі мен дүниетанымына сәйкес өзгеріп отыратынын алға тартады.

1927 жылғы қазақша «Сөз басы» мен 1951 жылғы орысша нұсканың айырмашылықтарын сол кезеңдегі саяси-идеологиялық қысымнан тыс қарастырар болсақ, өзгерістердің орын алуына қатысты мән-жайды толық әрі объективті ашу мүмкін болмас еді. Қоғамдағы саяси ахуал орыс тіліндегі мәтіннің тілдік және ұғымдық құрылымына жүйелі әсер еткен. Мысалы, қазақша мәтіндегі «ел қиялы», «ел сыны», «ар-иманның айнасы» сияқты ұлттық ойлау формасының аудармада «народная память», «положительный герой», «общественное мнение», «историография» тәрізді кеңестік риторикаға тән терминологиямен қайта тұжырымдалып, асқан сақтықпен сараланғаны көрінеді. Әлбетте, аталған өзгерістердің барлығын саяси қысымның немесе өзін-өзі сыни сарапқасалудың нәтижесі деуге болмайды. Шығармашылығының алғашқы кезеңіндегі жас Сәтбаев стиліне тән ұлттық поэтикалық пайымдардың бір бөлігі ықшамдалып, тарихи-фольклорлық толғамдар барынша рационалды арнаға түсіп, ғылымиландырылғаны аңғарылады. Кейбір өзгерістерді кейінгі Қазақстан ғылымының көш басында тұрған кемел тұлға ретіндегі өзіндік редакция деп бағалауға да болады. Сондықтан 1951 жылғы мәтінді жалпылай алғанда саяси айыптаулар жағдайында автордың бұрынғы позициясын жаңа академиялық дискурста қайта негіздеуге бағытталған нұсқа деп есептеген жөн.

Әдеби мұраны жинау мен айналымға енгізудің практикалық мәні Қ.И. Сәтбаев пен Н.Т. Сауранбаевтың 1942 жылғы «О необходимости стенографической записи сказаний Мурун-жирау (Сенгирбаева)» тақырыбындағы ҚазҚКК төрағасы Н. Оңдасыновқа жолдаған хатынан анық көрінеді (Сатпаев, 2024: Т. 3: 313-315). 81

жасқа келген Мұрын жырау Сеңгірбайұлының орындауында қазақ халқының бірегей эпостық мұрасын хатқа түсіріп алудың кезек күттірмейтін аса шұғыл мәселе ретінде көтерілуі бейзаттық мәдени мұраны сақтау жолындағы кезеңдік табыс болғанын ғалым еңбектеріндегі өзге де ресми, ғылыми материалдар айғақтайды. Мұрын жыраудың «Қырымның қырық батыры» циклін домбырасыз орындай алмайтыны анықталған соң, қалыпты жазып алу тәсілінің жарамсыздығы көрсетіліп, стенографиялық тіркеу ұсынылады. Мәриям Хакімжанованың 1942 жылы Алматыда Мұрын жыраудың орындауындағы эпостық мұраны араб қарпіінде жазып алғандығы осы бастаманың сәті түсіп, іске асқандығын айғақтайды (Уалиев, Кушкумбаев, 2024: 779).

Н.Д. Оңдасыновтың атына жазылған ресми хаттың мазмұнынан фольклорды жинау тәжірибесінің жолға қойыла бастағандығын көруге болады. Жыр мен орындаушылық дәстүрді бір-бірінен ажырамайтын мәдени құбылыс ретінде зерделеу ұмтылысы халықтың ұзақ ғасырлық тарихи жадын сақтау талабымен де ұштасатыны сөзсіз. 1940 жылдардың екінші жартысындағы Қ. Сәтбаевтың еңбектерінен ауыз әдебиеті үлгілерін, музыкалық фольклорды ел арасынан жинау, хатқа түсіру, жариялау ісі біртіндеп академиялық жоспарлар негізінде жүзеге асырыла бастағандығы мәлім болады. Осы тұрғыда А. Затаевичтің қазақ әндері мен күйлері жинағы үшін Қаныш Имантайұлының жеке өзі 25 әнді орындап бергендігі – қызғылықты факт.

Д. Марғұланның «К.И. Сатпаев и А.Х. Маргулан – история сотрудничества» атты мақаласында фольклорлық мұрадағы тарихи жад мәселесіне қатысты ерекше мәлімет кездеседі: «А.Х. Маргуланом изучались литературные источники и архивные материалы по древнему горному делу и металлургии, труды геологов и, в частности, труды К.И. Сатпаева. Благодаря этим источникам, результатам полевых работ, советам К.И. Сатпаева появилась монография А.Х. Маргулана «Сарыарка. Горное дело и металлургия в эпоху бронзы»» (Маргулан, 2019: 8). Бұл пікір Қ.И. Сәтбаев үшін көне кен ісі мен металлургия тарихын зерттеуде жазба деректермен қатар тарихи жадтың халықтық аңыз-әңгімелер түрінде сақталып қалған ауызша қазынасы да мәнді болғандығын білдіреді. Әдеби-фольклорлық және архивтік материалдар мен деректердің, экспедициялық зерттеу нәтижелерінің өзара сабақтас игерілуі барлау жұмыстарында табысты болғандығын Ә. Марғұлан бастаған археолог мамандардың кейінгі тарихи жаңалықтары мен ғылыми еңбектері растайды. Бұдан XX ғасырдың орта шенінде-ақ фольклорлық мұраны жинау мен пәнаралық ыңғайда зерделеудің өзекті мәселеге айналғандығы айқындала түседі.

Халық жадының аса маңызды тарихи уақиғалар туралы естеліктерге толы өзіндік мұрағат екендігін зерттеуші әртүрлі еңбектерінде еске салып отырады. Мысалы, «Аманкелдінің батыр бабалары» атты мақаласында автор Иман батыр туралы нақты мәліметтер ел аузында сақталған аңыз-әңгімелер мен ауызша ақындық поэзияда молынан кездесетіндігін алға тартады.

Қ. Сәтбаевтың мәдени даму мәселелеріне арналған материалдарында ой желісіне орай халық мұрасы туралы пікірлер ұшырасады. 1927 жылғы «Қазақстанның ұлт театры туралы» атты мақаласында автор енді ғана іргесі қаланып келе жатқан қазақ сахна өнерінің репертуарына шолу жасап, Ә. Қашаубаевтың орындауындағы ескі шығармаларға тоқталады. Қаныш Имантайұлы «Қанапия», «Топайкөк», «Алты

басар» тәрізді ел ішінде ертеден танымал әндердің «еркіншілік, еркелік, өжеттік сезімдері күшті» екендігіне мән беріп, олардың халықтық, азатшыл сарынына баса назар аударады (Сәтбаев, 2024: Т.1.: 218). Осы қатардағы «Қанапия» әнінің тарихын әңгімелегенде автордың сөз өнеріне етене жақындығы бірнеше деңгейде көрінеді. Мәселен, Қ. Сәтбаевтың баяндау дискурсында фольклорлық мәнердегі көркем тіл нақыштары жақсы сақталған. Жас Қаныштың халық ішіндегі рухани қазынаға өзінің туған өлкесі Баянауылда жүріп-ақ қаныққаны туралы нақты дерек те осы мәтінде көзге түседі (Сапабек ақсақалдың «Қанапия» әнін орындау шеберлігі жөнінде). Сонымен бірге бұл мақаладағы отаршылдық туралы авторлық позицияны танытатын «ел реңкі де, жер реңкі де өзгеріп, ауданы тарылған уақыт» сынды зар-заман сарынындағы сөз тіркестері 1920-жылдардағы Қаныш Сәтбаевтың рухани-зияткерлік көзқарастарының бағыт-бағдарын арқау еткен. Осы мақаласында ол Иса (Байзақов) талантына толымды баға бере отырып, оны ескі ғасырлардағы Асан қайғы, Бұхар жыраулардың образын ел есінде жаңғыртатын қазақ өнерпаздарының бірегейі деп есептейді.

Қазақ халқының ауызша және жазбаша әдеби мұрасын академиялық басылым деңгейінде жариялау мен насихаттау бойынша сол кездегі Тіл және әдебиет институтының ұжымы атқарған жұмыстар академик Қ. Сәтбаев тарапынан әрдайым іргелі нәтижелер ретінде оң бағаланады. Академия Президенті: «Қоғамдық ғылымдар жөнінде де Қазақстанның қазірде айтарлықтай жетістіктері аз емес» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 349), – дей келе, музыкалық фольклорды жаңғыртудың жарқын үлгісі ретінде «Қыз Жібек» пен «Ер Тарғын» сынды әйгілі опералық туындылардың жазылу тәжірибесіне қолдау білдіреді.

Қаныш Сәтбаев ҚазКСР Ғылым академиясының жұмысы туралы «Некоторые итоги работы АН КазССР за пять лет» және басқа қорытынды есептерде әдебиеттанудың дамуына қатысты жаңалықтарды өсіп-өркендеу жолындағы гуманитарлық саланың толымды нәтижелері деп ұсынады. Академия президенті ретінде Қаныш Имантайұлы Шоқан, Абай, Жамбыл шығармаларының ғылыми басылымдарын мысалға келтіре отырып, XX ғасырдың ортасында мәтінді жариялаудың академиялық талаптары орныға бастағандығына назар аудартады. Мұндай стратегиялық бастамалар абайтану, жамбылтану сияқты дербес зерттеу салаларының орнығуына жол салды. Соның нәтижесінде әдебиет тарихын ірі тұлғалар мұрасы арқылы тереңдете зерттеу академиялық әдебиеттанудың тұрақты бағыттарының біріне айналды.

Ұлы Отан соғысы жылдарында жарық көрген «Ерте замандардан бастап бүгінгі уақытымызға дейінгі Қазақстан тарихы» атты академиялық басылымды дайындауға тарихшы, археологтармен бірге әдебиетші мамандар да араласты. Осы орайда М. Әуезов, Е. Ысмайылов, Б. Кенжебаев, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов секілді белгілі ғалымдар мен әдебиетшілер еліміздің зияткерлік тарихындағы рухани-мәдени даму арналары туралы тарауларды жазуға атсалысты (Капаева, 2015: 134). Ал 1940-1950 жылдары іске асырылған ғылыми зерттеулердің қатарында әсіресе «Қазақ әдебиетінің тарихы», «Қазақ совет әдебиеті тарихының очерктері» сынды академиялық зерттеулердің тарихи маңызы да айрықша (Сатпаев, 2024: Т. 4: 613). 1949-1958 жылдар аралығында «Қазақ совет әдебиеті тарихының очерктерінің» 3

мәрте жарық көруі аталған академиялық басылымға сол дәуірде сұраныс жоғары болғандығын байқатса керек.

Алғаш 1957 жылы жарық көрген «Қазақстан Ғылым Академиясы Ұлы Октябрьдің қырық жылдығында» деген көлемді мақаласында Қаныш Имантайұлы сол замандағы айтулы оқиға санатында Мәскеу қаласындағы қазақ әдебиеті мен өнерінің онкүндігін ерекше атайды. Бұл кезде М.О. Әуезовтің «Абай» романына жоғары дәрежелі мемлекеттік сыйлық берілгені ҚазКСР Ғылым академиясы Президентінің еңбегінде кеңестік республикалардың баршасына ортақ әдеби табыс ретінде бағамдалады. Бұл дәуірдегі әдебиет мазмұны Қ. Сәтбаев мақаласында М. Әуезов, С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Б. Майлин, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов, Ғ. Мұстафин секілді ақын-жазушылардың шығармашылығы арқылы пайымдалады (Сәтбаев, 2024. Т.1.: 413-414).

Қ.И. Сәтбаевтың академиялық әдебиеттанудың қалыптасуына қосқан үлесін байыптап-бағамдау үшін оның осы саланы дербес бағыт ретінде орнықтыруға атсалысқан ұйымдастырушылық қызметіне назар аударған жөн. «Итоги первого года деятельности Академии наук Казахской ССР», «Два года Академии наук Казахской ССР», «Основные направления научных работ АН КазССР на 1949 г.», «Творческие планы ученых Казахстана», «Ғылым халық шауашылығын дамыту қызметінде» сияқты ресми құжаттар, баяндамалар мен мақалалардан әдебиет тарихы, фольклор, әдеби үдеріс, ғылыми басылым әзірлеу мәселелерінің Академияның тұрақты зерттеу жоспарына енгізілгені аңғарылады.

Академияның даму жағдайы баяндалатын материалдарда әдебиет пен өнерді зерттейтін дербес институт құру көзделіп, оның міндеттеріне қазақ әдебиетінің тарихы мен теориясын зерттеу, қазіргі көп жанрлы әдебиеттің даму заңдылықтарын айқындау, әдеби байланыстарды зерделеу және халық мұрасын игеру күн тәртібіне қойылғаны көрініс тауып отырады. Мұндай міндеттердің арнайы институт құру деңгейінде алға қойылуы әдебиеттану мен фольклортанудың зерттеу нысаны, проблематикасы және бағдарламасы айқындалған кәсіби сала ретінде орныққандығын көрсетеді.

Бүгінгі таңда М.О. Әуезов атымен аталатын мекеменің ресми тарихында: «1961 жылы мамыр айында академик Қ. Сәтбаев пен жазушы-ғалым М. Әуезовтің бастамасымен Тіл және әдебиет институтының негізінде Әдебиет және өнер институты жеке бөлініп шықты», – деген жолдар бар (М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2011). Бұл жайында Қ. Сәтбаев та академик-жазушының өмірден өтуіне байланысты қазанама мәтінде жазады (Сәтбаев, 2024: Т. 5: 606). Жалпы алғанда, есептік құжаттар мен баяндамаларда институттың бөлініп, қайта ұйымдасу жағдайы ҚазКСР Ғылым Академиясының құрылымдық дамуының маңызды нәтижелерінің бірі ретінде бағаланады.

Осы ізденіс арнасында Қаныш Сәтбаевтың 1961 жылы 13 қазанда «Социалистік Қазақстан» газетінде жарияланған «М.О. Әуезовті мәңгі есте қалдыру туралы» атты мақаласының тарихи маңызы әдеби мұраны жүйелі игерудің тұтас академиялық үлгісі сипатында жарық көруінде. Құжатта М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтына жазушының өмірі мен шығармашылығын арнайы зерттеу

міндетінің жүктелуі, ұйымдастырылатын музей-үйдің қорына қолжазбалар, хаттар, рецензиялар, фотосуреттер, жеке заттар және басқа да деректік материалдарды жинау көзделуі, жарияланбаған көркем әрі ғылыми еңбектерді анықтап, айналымға енгізу қажеттігінің белгіленуі осыны аңғартады. Мақала Мұхтар Әуезов шығармаларының академиялық жинағын әзірлеу үшін арнайы комиссия құрылып, оның мұрасын жариялау ісінің жоспарлы түрде іске асырылғандығын көрсетеді. Шағын мақалада «Қазақ ССР Ғылым Академиясының президиумы М.О. Әуезовтің совет әдебиеті мен мәдениетіне, республикада филология ғылымына сіңірген зор еңбегін атап көрсетіп, арнаулы қаулы қабылдады. М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтына совет заманының аса көрнекті жазушысы болған академик М.О. Әуезовтің өмірі мен творчествосы туралы тақырыпты белгілеп, зерттеуді міндеттеді», – деген жолдар бар (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 521). Осы бастама негізінде кейін академик-жазушының әр мәтініне текстологиялық зерттеу жасалып, оларды паспорттау, баспаға дайындау сынды шаралар кешені орындалды. Осылайша, Қ.И. Сәтбаев М.О. Әуезовтің мол шығармашылық мұрасын игеру контекстінде Ғылым академиясының басшысы ретінде осы бастамаға ұйытқы болып, ғылыми-зерттеу жұмыстарын тиісті академиялық деңгейде іске асыруға дер кезінде жағдай жасады. Бұл шешім әуезовтану саласының дербес бағыт ретінде институционалдық деңгейде қалыптасуына мүмкіндік туғызды.

Қ.И. Сәтбаевтың Семей мұғалімдер семинариясында өзіне ұстаздық еткен В.И. Поповқа жазылған хаты Мұхтар Омарханұлының өмірбаянына қатысты деректерді жинаудың нақты бір тәжірибесін танытады. Қ. Сәтбаев ұстазынан М. Әуезов автографының фотокошірмесін музей жәдігеріне айналдыру үшін Әдебиет және өнер институтына тапсыруды, сонымен бірге әйгілі жазушының шәкірттік кезі туралы естелік жазуды сұрайды. Осы шағын ғана эпистолярлық мұра (кейін «Қазақстан мұғалімі» журналында жарық көрген) жазушы музейінің жәдігерлер қорының жиналу тарихынан дерек береді.

Қ. Сәтбаев пен М. Әуезовтің арасындағы көпжылдық достық және қызметтестік қарым-қатынас туралы Д.А. Қонаевтың 2024 жылы жарық көрген мақаласында кеңінен таратылып айтылады (Кунаев, 2024). Олардың Семей мұғалімдер семинариясындағы шәкірттік шақтарынан бастау алатын фольклор, әдебиет, тарих және ғылым мәселелері төңірегіндегі өзара пікір-сұхбаттары, бір-бірінің еңбегі жайлы көзқарастары екі тұлғаның да архивтік, жазба мұраларында сақтаулы.

Қырда туып өскен қазақ баласының («сын степного кочевника») ҚазКСР Ғылым академиясының Президентіне дейінгі тұлғалық өсу жолы, кеңестік геология ғылымының алдыңғы қатарлы ғалымдарына қосылып, Сталиндік сыйлыққа ие болуы, т.б. жайлы жолдастық, әріптестік жылы лебіздерді Мұхтар Омарханұлының жазбаларынан да кездестіруге болады. Осы материалдарды өзара салғастыра, жүйелеп зерделеген сайын екі тұлғаның байланысын, өмір жолдарын нақтылай түсетін деректер табыла береді. Мысалы, Мұхтар Әуезов өзінің Мәлік Ғабдуллинге жазған хатында былай дейді: «Жақында аса бір жақсы пленум өткіздік, барлық жұртшылығымыз ерекше бейіл беріп, үлкен ілтипат көңілмен өткерісті. ...Алға қарай үлкен нысаналар белгілеп бергендей болды. Табысты айтқанда жазушылар, сыншылар, ірі мәдениетті Сәтбаев сияқты оқушылар да соны ірі бағалайтындарын

көп-көп айтты. Пленум және басшы жұртшылықта Абайдың екінші кітабын биыл жазып бітіруді міндет етті. Сондай ынталы іске отыруды шарт етті» (Өуезов, 2014: 255). Осылайша, қаламдас інісі М. Ғабдуллинге арналған хат жолдарынан «Абай» романының алғашқы кітабын аса қуанышпен қарсы алған зиялы топта Қаныш Имантайұлының есімі ерекше аталады.

М.О. Өуезовтің «Абай» романы туралы Қаныш Имантайұлының көзқарасына тоқталайық. Алғаш «Выдающееся произведение казахской советской литературы (о книге М.Ауэзова «Абай»))» деген атаумен орыс тілінде 1949 жылы «Вестник Академии наук Казахской ССР» журналының № 5 санында жарияланған мақала (Сатпаев, 2024: Т. 3: 645-648) 1957 жылы аздаған өзгертулермен қазақ тілінде «Қазақ әдебиеті» газетінде жарияланды. «Үлкен талант иесі» – М. Өуезовтің 60 жылдық мерейтойына орай ықшамдалған публицистикалық сипаттағы мақала (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 398-399). Қ. Сәтбаевтың М. Өуезов романы жайлы бұл мақаласының әдеби сын кеңістігінде ықпалы айрықша болғанын өуезовтану, қазақ романы және жалпы қазақ әдебиетінің тарихына қатысты зерттеулер легі айғақтайды.

Қ.И. Сәтбаев «Абай» романының өз дәуіріндегі ірі әдеби құбылыс болғандығын мығым әрі жан-жақты аргументтермен дәйектейді. Шығарманың көркемдік қуатын эпикалық қарым, тіл шұрайы, характер жасау шеберлігі, пейзаждың психологиялық қызметі сияқты нақты белгілер арқылы негіздейді. Әсіресе романның XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ қоғамының тұрмысын, әлеуметтік қатынастарын, әдет-ғұрпы мен рухани ортасын кең қамтуына назар аударуы Қ. Сәтбаев пікірінің тарихи салмағын арттырғаны анық. Осы орайда автордың: «Мұхтар өзінің «Абай» романымен үлкен көркем шығарма жазып қана қойған жоқ, сонымен бірге аса құнды ғылыми еңбек жасады. «Абай» романы ғылымның әр саласындағы мамандардың назарын ұзақ жылдар бойы өзіне аударатыны аян. Қазақ халқының басынан кешірген дәуірін зерттейтін бірде-бір тарихшы бұл кітапты оқымай қоймайды. Филолог ғалымдар мұнан қазақтың әдеби тілінің құрылуы мен қалыптасуы жөнінен бай материал табады. Этнограф ғалымдар бұл арқылы қазақ ұлтының ежелгі салт-сана, әдет-ғұрпына қанады. Экономист ғалымдар XX ғасырдағы Қазақстанның мал шаруашылығы жөнінде, тап тартысы мен ру тартысы жөнінде, қысқасы, сол замандағы қазақ ұлтының бар тіршілігі турасында мағлұмат алады. Юрист ғалымдар қазақ даласында бел алған ежелгі ата дәстүрі, заң-жосығы жайында бай дерекке қанады» (Сәтбаев, 2024: Т. 1: 399), – деген байламдары роман-эпопеяның қазақ халқының Абай дәуіріндегі тұрмыс-салтын егжей-тегжейлі суреттеген «түбегейлі энциклопедия» ретінде өрісін кеңейтті.

Романның төрт кітабы жарық көрген 1940-1950 жылдары әдеби сын кеңістігінде бұған қатысты түрлі сипаттағы мақалалар дүркін-дүркін жарияланып отырды. Тұңғыш эпопеяны, сонымен бірге абайтану саласындағы текстологиялық ізденістерді идеологиялық науқандардың әсерімен сынаушылардың қарасы аз болған жоқ. Әдебиет тарихында, соның ішінде қазақ романының тарихында әсіресе С. Бәйішевтің «Профессор М. Өуезов өткендегі қателіктерінің шырмауында» (1947), П. Кузнецовтың «Величание вместо критики» (1953), С. Нұрышевтың «До конца искоренить буржуазно-националистические извращения в изучении творчества

Абая» (1953), сондай-ақ «Казахстанская правда» газеті редакциясының «По поводу романа М. Ауэзова «Абай»» (1953) сынды сыни мақалалар әдебиеттің цензуралық сипатын көрсететін оқиғалар ретінде есте қалды. Осындай күрделі саяси кезеңде туындының әдеби құндылығын әділ бағалап, ол туралы пікір қалыптастыруда Ғылым академиясының басшысы ретінде Қ. Сәтбаевтың ролі елеулі болды.

Мұхтар Әуезовтің «Абай мұрасы жайында» тақырыбындағы мақаласына жазылған комментарийде Рафат Әбдіғұлов былай дейді: «Әуезов үйі» ғылыми-мәдени орталығының мұрағатында (201-бума) Қазақ ССР Ғылым академиясы мен Кеңес Жазушылар одағы басқармасы бірігіп өткізген ғылыми дискуссиясында академияның Тіл және Әдебиет институтының абайтану мәселелеріне қатысты жұмыстарын қараған кешкі отырысының стенограммасы сақталған. Отырысты басқарып, сөз беріп отырған – Қ.И. Сәтпаев» (Әуезов, 2014: 412-413). М. Әуезовтің Абай тақырыбындағы шығармашылық жұмыстарын 1951 жылғы саяси-идеологиялық қуғын-сүргіндер мен айыптаулар контекстінде сипаттайтын көлемді ғылыми түсініктен белгілі болғандай, Қаныш Сәтбаев осы кездегі әдеби-сын талқылауларының ортасында болды.

1959 жылы 22 сәуірде аталған туындысы үшін жазушыға Ленин сыйлығы берілуіне орай 24-сәуірде «Қазақ әдебиеті» газетінде Мұхтар Әуезов романы туралы Қ. Сәтбаевтың «Орайлас ойлар» деген атпен тағы шағын ғана материалы жарық көреді. Саяси-идеологиялық цензураның қатаң бақылауы жағдайында 1942 (бірінші кітап), 1947 (екінші кітап), 1952 (үшінші кітап), 1956 (төртінші) жылдары жарық көрген туындының «Абай жолы» аталып, эпопеялық деңгейге жеткені белгілі. Романның тарихи салмағын таразылау барысында Қ. Сәтбаев М. Әуезовтің мол материал жинап, ұзақ уақыт өнімді шығармашылық еңбек еткенін ризашылықпен айтады. Осылайша, халықтың өткен ғасырдағы тарихы мен ұлы ақынның өмір жолы жайлы ой-танымды осындай кең қарымда қамту үшін талантпен қоса, еңбекқорлық та қажет екенін түйіндейді (Сәтбаев, 2024. Т.1.: 457). «Қазақ романы: өткені мен бүгіні» атты ұжымдық монографияда Б.Қ. Майтанов «Абай жолының» қазақ романының генезисіндегі орны мен ролін пайымдауды, ең алдымен, сол дәуірдің тарихи контекстімен сабақтастырады (Майтанов, 2009). Бұл жердегі ой бағыты, әрине, қазақ сөз өнеріндегі роман жанрын әлем әдебиетінің үздік туындылары қатарына жеткізудегі ұлттық мұрат, әдеби буындар арасындағы жалғастық мәселелерімен мәндес.

Жазба әдебиеттегі ұлттық эпикалық дәстүрдің іргесін қаласқан Алаш прозашылары репрессияға ұшырағаннан кейінгі уақытта Мұхтар Әуезовтің өз шығармашылық тағдыр-талайын Абай тақырыбымен байланыстыруы, шын мәнінде – оның қаламгерлік миссиясын айқындайтын маңызды фактор. Қаныш Имантайұлының аталған роман жайлы ойларын әр жылдары жаңғыртып, қайта-қайта оралып отыруын осы арнада топшылауға болады.

Қ.И. Сәтбаевтың 1961 жылғы 1 шілдедегі Мұхтар Омарханұлының қазасына байланысты көпшілік алдында сөйлеген сөзі (осы сөз келесі күні «Казахстанская правда» газетінде жарияланған) әуезовтану тарихында оның тұлғасы мен оның мұрасын ұлтқа қызмет ету контекстінде бағамдаған маңызды дерек ретінде құнды. Замандасы Қаныш Сәтбаев Мұхтар Әуезовті жазушы, филолог-ғалым, қоғам

қайраткері және ғылым ұйымдастырушысы деңгейіндегі қырларын қамти отырып, ұлтына қызмет еткен кемел тұлға қалпында сипаттайды: «Оборвалась жизнь замечательного человека, чьи лучшие творения известны и признаны во всем мире. Монументальная эпопея об Абая, любовно созданная Мухтаром Омархановичем, по праву вошла в золотую сокровищницу мировой литературы. Отныне Мухтар Ауэзов наравне с такими великими сынами казахского народа, как Абай Кунанбаев и Чокан Валиханов, стал достоянием истории» (Сатпаев, 2024: Т. 5: 606).

4. Зерттеу нәтижесі

Қаныш Имантайұлының ғылыми-публицистикалық және эпистолярлық мұрасындағы әдебиет пен фольклорға қатысты материалдарды жүйелеп саралау нәтижелерін қорыта келе, төмендегідей жаңа тұжырымдар жасалды:

1) Ғалымның әдебиет мәселелері талқыланатын еңбектерінің форматы мен жанры әртүрлі. Осы қатарда мақала, хат, баяндама, есеп, бағдарламалық құжат, үндеу, құттықтау, қазанама, т.б. көптеген материалдар бар.

2) Отандық әдебиеттанудың даму үрдістері Қ. Сәтбаев мұрасында ұлттық гуманитарлық ғылымның қалыптасу үдерісі деңгейінде академиялық мүдде тұрғысынан пайымдалады. Бұл мазмұндағы еңбектері 1920 жылдан бастап өмірінің соңына дейінгі жазбаларына дейін жалғасын тапқан.

3) Қаныш Сәтбаев көркем шығарманы бағалауда тарихи шындықтың игерілуіне, тілдік-көркемдік сапаға және туындының тарихи-мәдени танымдық әлеуетіне ұдайы назар аударады. «Ер Едіге» эпосына жазылған «Сөз басы», М. Әуезовтің «Абай» романы туралы пікірлері мен жазушы тұлғасына берген бағалары осы ұстанымды білдіреді.

4) «Ер Едіге» жырына қатысты 1927 және 1951 жылдардағы қазақ және орыс тілдеріндегі мәтіндердің салыстырмалы талдауы Қ. Сәтбаевтың фольклорға деген көзқарасының уақыт өте келе теориялық тұрғыдан нақтыланғанын және оның жазу мәнерінің академиялық сипат ала түскенін көрсетеді. Екі нұсқада да ауыз әдебиеті тіл тарихын, әдеби дамуды және тарихи жадты танудың маңызды дереккөзі ретінде бағаланады.

5) Әдебиетке қатысты материалдар қатарында М.О. Әуезов шығармашылығы туралы еңбектер басым. Олардың мазмұндық қыры Қ. Сәтбаевтың әуезовтануға қосқан үлесін дәйекті түрде айқындайды.

6) ҚазКСР Ғылым академиясының президенті лауазымында Қаныш Имантайұлы отандық әдебиеттанудың институционалдық дамуына елеулі ықпал етті. Ғалым мұрасында әдебиет тарихы, фольклор, заманауи әдеби үдеріс және ғылыми басылым мәселелерінің тұрақты зерттеу бағыттарына айналуы, филологиялық мекемелердің мамандануы жайлы деректі құжаттар көп. 1961 жылы М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының дербес ұйымға айналуы осы динамикалық үдерістің институционалдық тұрғыда одан әрі нығая түскенін көрсетеді.

5. Қорытынды

Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың Қазақстан әдебиеттануы тарихындағы орны, ең алдымен, ғылым саласының ұйымдастырушысы ретіндегі жауапты қызметімен байланысты. Ол халық ауыз әдебиеті мұраларын жинау мен сақтау, зерттеу мен

жариялау мәселелерін ұдайы ғылыми қауымдастық назарында ұстады; кеңестік дәуірдегі саяси-идеологиялық жүйенің қатаң бақылауы мен жіті цензура жағдайында қазақ әдебиеті тарихының жазылуына жағдай жасады. Академияның ұзақ мерзімді жоспарларына енгізуге, фольклорлық және авторлық мұраны жүйелі түрде зерттеу мен жариялауға, филологиялық мекемелердің мамандануына және дербес әдебиеттану институтының қалыптасуына институционалдық жағдай жасады. Осы тұрғыдан оның үлесін қазақ академиялық әдебиеттануының зерттеушілік және ұйымдық негіздерін орнықтыруға ықпал еткен жүйелі ғылыми-ұйымдастырушылық қызмет ретінде бағалау керек.

Жоғарыдағы талдау нәтижелері көрсеткендей, Қ.И. Сәтбаевтың отандық әдебиеттану ғылымының тарихындағы нақты үлесі алдағы уақытта мекеме тарихына, фольклортану мен әдебиеттануға байланысты академиялық еңбектерді жазу барысында қамтылғаны орынды деп есептейміз.

Әдебиеттер:

1. Ананьева С.В. (2019). Қаныш Сәтбаевтың ғылыми зерттеулеріндегі фольклор, әдебиет, театр және музыка өнері // Лингвисторикалық парадигма: теориялық және қолданбалы аспектілер. – № 24. – Б. 127-129.
2. Әуезов М.О. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. Т.30. – Алматы: «Дәуір», «Жібек жолы», 2014. – 428 б. 978-601-294-172-2
3. Әуезов М.О. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. Т.50. – Алматы: «Дәуір», «Жібек жолы», 2014. – 472 б. ISBN 978-601-294-192-0
4. Калиева А., Матыжанов К., Нухулы А. (2025). Қ.И. Сәтбаев мұрасындағы фольклор және мәдени жады мәселелері: «Ер Едіге» эпосынан Ұлытаудың киелі географиясына дейін // Керуен. – Т. 88. – № 3. – Б. 17-34. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2025.3-01>
5. Капаева А.Т. (2015). Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақстанның ғылымы мен мәдениеті // Үлкен Алтай әлемі. – Т. 1. – № 2. – Б. 132-139.
6. Кунаев Д.А. (2024). Мухтар Ауэзов и Қаныш Сатпаев // Казахстанская правда. 24 июля.
7. Майтанов Б.Қ. (2009). «Абай жолы» // Қазақ романы: өткені мен бүгіні. Ұжымдық монография. – Алматы, 2009. – Б. 127-149. ISBN 978-601-7097-06-6
8. Марғұлан Д.А. (2019). Қ.И. Сәтбаев пен Ә.Х. Марғұлан: ынтымақтастық тарихы // Қазақстан археологиясы. – № 3 (5). – Б. 7-23. <https://doi.org/10.52967/akz2019.3.5.7.23>
9. М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. 50 жыл. – Алматы: Арда, 2011. – 472 б. ISBN 9965-778-68-x
10. Негимов С. (2024). Сәтбаев планетасы // Егемен Қазақстан. – 27 ақпан. – № 40. – Б. 12.
11. Ниретина Н.В. (2024). Қ.И. Сәтбаев архиві – Қазақстан ғылымының, мәдениетінің және индустрияландыруының тарихын танудың сарқылмас көзі // Геология және жер қойнауын қорғау. – № 4 (93). – Б. 10-13.
12. Сәтбаев Қ. Ұлы Қазан төңкерісінің қырық жылдығы қарсаңындағы Қазақстан Ғылым академиясы // Қаныш Сәтбаев. Еңбектерінің академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 4 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, К.Н. Галай. – Алматы, 2024. – Б. 564-622. ISBN 978-601-354-198-3.
13. Сәтбаев Қ. Қазақ совет әдебиетінің көрнекті туындысы (М. Әуезовтің «Абай» кітабы туралы) // Қаныш Сәтбаев. Еңбектерінің академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 3 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.С. Демченко. – Алматы, 2024. – Б. 645-648. ISBN 978-601-354-198-3.
14. Сәтбаев Қ. Мұрын жыраудың (Сеңгірбаевтың) жырларын стенографиялық жолмен жазып алу қажеттігі туралы // Қаныш Сәтбаев. Еңбектерінің академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 3 /

құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.С. Демченко. – Алматы, 2024. – Б. 313-315. ISBN 978-601-354-198-3.

15. Сәтбаев Қ. «Ер Едіге» халық жырына алғысөз // Қаныш Сәтбаев. Еңбектерінің академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 2 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.К. Машакова. – Алматы, 2024. – Б. 499-506. ISBN 978-601-354-196-9.

16. Сәтбаев Қ. М.О. Әуезовті жерлеу рәсімінде сөйлеген сөзі. 1961 жылғы 1 шілде // Қаныш Сәтбаев. Еңбектерінің академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 5 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.К. Машакова. – Алматы, 2024. – Б. 606. ISBN 978-601-354-198-3.

17. Сәтбаев Қ. «Ер Едіге» // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 221-260. ISBN 978-601-354-196-9.

18. Сәтбаев Қ. Қазақстанның ұлт театры туралы // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 218-220. ISBN 978-601-354-196-9.

19. Сәтбаев Қ. Көркейген қазақ халқының ғылымы мен мәдениеті // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 283-289. ISBN 978-601-354-196-9.

20. Сәтбаев Қ. Аманкелдінің батыр бабалары // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 269-270. ISBN 978-601-354-196-9.

21. Сәтбаев Қ. Орайлас ойлар // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 617-618. ISBN 978-601-354-196-9.

22. Сәтбаев Қ. Совет өкіметінің 30 жылында Қазақстандағы ғылым жетістіктері // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 342-353. ISBN 978-601-354-196-9.

23. Сәтбаев Қ. Үлкен талант иесі // Қаныш Сәтбаев. Шығармаларының академиялық толық жинағы: 5 томдық. Т. 1 / құрастырған және баспаға дайындаған К.И. Матыжанов, А.К. Калиева, С.В. Ананьева, А.Т. Қалиасқарова, Н.Ж. Мағазбеков, Ш.М. Әмірбаева. – Алматы, 2024. – Б. 398-399. ISBN 978-601-354-196-9.

24. Торғаутова Ш.А. (2024). Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың Қазақстандағы геология, тарих, этнография және археология ғылымдарын дамытуы және кеңестік идеологияның Қазақ КСР Ғылым академиясындағы абайтану саласына ықпалы // *Qazaqtaný*. – № 1 (21). – Б. 5-16.

25. Уалиев Т.А., Қушқумбаев А.К. (2024). Едіге туралы аңыздардың қазақ нұсқаларын зерттеу мәселесі // *Алтын Ордаға шолу*. – Т. 12. – № 4. – Б. 782-813.

References:

1. Ananyeva S.V. (2019). Folklore, Literature, Theatre, and Musical Art in the Scholarly Research of Kanysh Satbayev // *Lingvoritoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnye aspekty* [Linguorhetorical Paradigm: Theoretical and Applied Aspects]. – No. 24. – P. 127-129. (In Russian).
2. Auezov M.O. (2014). Complete Collection of Works in Fifty Volumes. Vol. 30. – Almaty: Daur, Zhibek Zholy. – 428 p. ISBN 978-601-294-172-2. (In Kazakh).
3. Auezov M.O. (2014). Complete Collection of Works in Fifty Volumes. Vol. 50. – Almaty: Daur, Zhibek Zholy. – 472 p. ISBN 978-601-294-192-0. (In Kazakh).
4. Kaliyeva A., Matyzhanov K., Nukhuly A. (2025). Issues of Folklore and Cultural Memory in the Legacy of K.I. Satbayev: From the Epic “Er Edige” to the Sacred Geography of Ulytau // *Keruen*. – Vol. 88. – No. 3. – P. 17-34. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2025.3-01> (In Russian).

5. Kapaeva A.T. (2015). Science and Culture of Kazakhstan during the Great Patriotic War // Mir Bolshogo Altaya [World of the Greater Altai]. – Vol. 1. – No. 2. – P. 132-139. (In Russian).
6. Kunaev D.A. (2024). Mukhtar Auezov and Kanysh Satbayev // Kazakhstanskaya Pravda. – July 24. (In Russian).
7. M.O. Auezov Institute of Literature and Art: 50 Years. (2011). – Almaty: Arda. – 472 p. ISBN 9965-778-68-X. (In Kazakh).
8. Maitanov B.K. (2009). «The Path of Abai» // The Kazakh Novel: Past and Present. Collective Monograph. – Almaty, 2009. – P. 127–149. ISBN 978-601-7097-06-6. (In Kazakh).
9. Margulan D.A. (2019). K.I. Satbayev and A.Kh. Margulan: A History of Collaboration // Archaeology of Kazakhstan. – No. 3 (5). – P. 7-23. <https://doi.org/10.52967/akz2019.3.5.7.23> (In Russian).
10. Negimov S. (2024). The Satbayev Planet // Egemen Qazaqstan. – February 27. – No. 40. – P. 12. (In Kazakh).
11. Niretina N.V. (2024). The Archive of K.I. Satbayev as an Inexhaustible Source for Understanding the History of Science, Culture, and Industrialization of Kazakhstan // Geologiya i okhrana nedr [Geology and Subsoil Protection]. – No. 4 (93). – P. 10-13. (In Russian).
12. Satbayev K. (2024). «Er Edige» // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 221-260. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).
13. Satbayev K. (2024). A Man of Great Talent // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 398-399. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).
14. Satbayev K. (2024). Achievements of Science in Kazakhstan during Thirty Years of Soviet Rule // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 342-353. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).
15. Satbayev K. (2024). Amangeldy's Heroic Ancestors // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 269–270. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).
16. Satbayev K. (2024). An Outstanding Work of Kazakh Soviet Literature (On M. Auezov's "Abai") // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 3 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.S. Demchenko. – Almaty, 2024. – P. 645-648. ISBN 978-601-354-198-3. (In Russian).
17. Satbayev K. (2024). On the National Theatre of Kazakhstan // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 218–220. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).
18. Satbayev K. (2024). On the Necessity of a Stenographic Recording of the Tales of Muryn Zhyrau (Sengirbayev) // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 3 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.S. Demchenko. – Almaty, 2024. – P. 313-315. ISBN 978-601-354-198-3. (In Russian).
19. Satbayev K. (2024). Preface to the Folk Tale «Er Edige» // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 2 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.K. Mashakova. – Almaty, 2024. – P. 499-506. ISBN 978-601-354-196-9. (In Russian).
20. Satbayev K. (2024). Reflections on Related Themes // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 617–618. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).
21. Satbayev K. (2024). Science and Culture of the Revitalized Kazakh People // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 1 / Compiled and prepared for publication by

K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.T. Kaliaskarova, N.Zh. Magazbekov, Sh.M. Amirbayeva. – Almaty, 2024. – P. 283–289. ISBN 978-601-354-196-9. (In Kazakh).

22. Satbayev K. (2024). Speech at the Funeral of M.O. Auezov, July 1, 1961 // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 5 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, A.K. Mashakova. – Almaty, 2024. – P. 606. ISBN 978-601-354-198-3. (In Russian).

23. Satbayev K. (2024). The Academy of Sciences of Kazakhstan on the Fortieth Anniversary of the Great October Revolution // Kanysh Satbayev. Complete Academic Collection of Works: In Five Volumes. Vol. 4 / Compiled and prepared for publication by K.I. Matyzhanov, A.K. Kaliyeva, S.V. Ananyeva, K.N. Galay. – Almaty, 2024. – P. 564-622. ISBN 978-601-354-198-3. (In Russian).

24. Torgautova Sh.A. (2024). Kanysh Imantayevich Satbayev's Contribution to the Development of Geology, History, Ethnography, and Archaeology in Kazakhstan and the Influence of Soviet Ideology on Kazakh Scholarship in the Field of Abai Studies at the Academy of Sciences of the Kazakh SSR // Qazaqtaný. – No. 1 (21). – P. 5-16. (In Russian).

25. Ualiyev T.A., Kushkumbayev, A.K. (2024). On the Study of Kazakh Versions of the Legends of Edige // Zolotoordynskoe obozrenie [Golden Horde Review]. – Vol. 12. – No. 4. – P. 782-813. (In Russian).